

ПОШИРЕННЯ ЗАСАД РЕГІОНАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ: МЕТОДИ І НАПРЯМИ ДІАГНОСТИКИ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ

Статтю присвячено проблемам розвитку теоретико-методологічних основ діагностики регіональних ринків. Рекомендовано базові принципи, цілі і задачі процесу діагностики. Розглянуто і проаналізовано напрями розвитку діагностики регіональних ринків.

Ключові слова: регіон, регіональні ринки, діагностика регіональних ринків, ефективне функціонування ринків.

Статья посвящена проблемам развития теоретико-методологических основ диагностирования региональных рынков. Рекомендованы базовые принципы, цели и задачи процесса диагностирования. Рассмотрены и проанализованы направления развития диагностики региональных рынков.

Ключевые слова: регион, региональные рынки, диагностика региональных рынков, эффективное функционирование рынков.

The article is devoted to the problems of development of theoretical and methodological bases of diagnosing of regional markets. Basic principles, aims and tasks of process of diagnosing are recommended. Ways of development of diagnosing of regional markets are examined and analyzed.

Key words: region, regional markets, diagnosis of regional markets, effective market functioning.

Постановка проблеми. Новим, дуже затребуваним напрямом сучасного регіонального менеджменту є вивчення регіональних ринків та їх діагностика. Це підтверджує її актуальність як системного наукового способу вивчення різних напрямів територіального розвитку. У світовій практиці досить часто проводиться діагностика соціально-економічних і гуманітарних проблем різних регіонів і країн світу. Так, програма ООН «Цілі розвитку тисячоліття» пропонує гуманітарну діагностику територій за 50 різними індикаторами, серед яких визначають індекс розвитку людського потенціалу, індекс бідності і багато та інших.

В останні два роки виникнення і розвиток передкризових і кризових ситуацій на регіональних ринках призводять до соціально-економічного погіршення в регіонах, зниження рівня виробництва, скорочення обсягу послуг, зростання залежності від експорту, що свідчить про те, що в економіці країни не створено надійну систему соціально-економічної діагностики ринкового середовища і не проводиться діагностика окремих ринків.

Кількість передкризових і кризових станів на регіональних ринках могла б бути значно скорочена або навіть виключена, якби були створені та упроваджені у практику регіонального економічного управління певні критерії станів розвитку ринків, які б своєчасно виявлялися і сигналізували про ознаки

певних відхилень від нормального економічного розвитку і функціонування. У рамках регіонального управління необхідний розвиток спеціального напрямку – соціально-економічна діагностика регіональних ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження характерних рис та особливостей розвитку регіональних ринків є востребуваним. Останнім часом до питання діагностики регіональних ринків проявили інтерес зарубіжні та українські вчені. Серед них можна назвати В. Бутова, В. Дубіщева, В. Лексіна, В. Сурніна, В. Оніщука, Н. Кетову, вивчаючих різні напрями розвитку регіональної економіки.

Регіональна діагностика, на думку В. М. Лексіна, є сукупністю спеціальних інформаційно-аналітичних технологій, що дозволяють: описати регіональні ситуації, що вивчаються, і проблеми в системі характерних для них ознак (параметрів, показників); ідентифікувати ці ситуації і проблеми, тобто прив'язати їх до відомих типологічних груп; дати кількісну і якісну оцінку цим ситуаціям і проблемам, іншими словами, поставити остаточний діагноз; встановити і оцінити внутрішні і зовнішні причини прорадиagnostованих станів [2, с. 65].

Мета статті полягає у визначенні принципів та підходів до соціально-економічної діагностики регіональних ринків.

Виклад основного матеріалу. Основу соціально-економічної діагностики регіональних ринків повинні складати методи, принципи і технології виявлення, вивчення і попередження невідповідності в розвитку базових структурних елементів ринкового господарства регіону. Під невідповідністю нормальному розвитку і функціонуванню слід розуміти виявлення невідповідності в динаміці базових критеріїв або визначення фактів конфлікту в даний період часу і основних причин, які призвели до цього.

Серед розроблених тем в Україні, слід виділити державну і регіональну діагностику фондового і товарного ринків, діагностику ринку праці. Останній ретельно вивчався і діагностувався в останні 20-25 років існування Радянського Союзу.

До малорозроблених напрямів у діагностиці регіональних ринків відносять діагностику ринків інформаційного, товарного, сільськогосподарського та інших, які не могли бути вивчені через відсутність інформації або просто неформальність відносин у межах соціалістичної або перехідної економіки.

Сьогодні теорії та на практиці виділяється два самостійні напрями, що розвивають основи діагностики регіональних ринків. Перший – це роботи вчених-регіоналістів, присвячені особливостям і проблемам формування і розвитку ринків в Україні. Другий напрям – практичні розробки і аналітичні матеріали асоціацій підприємств, що ведуть фахівці фірм, економічні видання. У результаті можливо говорити про практичну і теоретичну затребуваність даного напрямку і перспективність його розробки.

Аналізуючи вищезгадані наукові праці і аналітично-практичні розробки у цій галузі, слід зазначити, що є ще чимало важливих питань, яким не надано необхідну увагу, або практика їх розвитку ще визріває у межах формування ринкових відносин. До них відносяться: неповнота або відсутність необхідної первинної інформації, баз даних можливих напрямів діагностики; неоснащеність фахівців необхідним науковим інструментарієм соціально-економічної діагностики (методологією, методами, моделями), якими вони могли б користуватися; несформованість оцінних класифікацій станів ринку; відсутність критеріїв для порівняння; відсутність комплексності в більшості досліджень, що проводяться, тобто стан ринку вивчається без дії екзогенних чинників; орієнтація в показниках на вартісні оцінки, побудовані на існуючій системі фінансового аналізу, бухгалтерського обліку і звітності, які значною мірою не відповідають динамічним умовам ринкової економіки за чинниками, що враховуються, періодичності проведення і напрямом аналізу; відсутність акценту на урахуванні економічної ефективності кожного виду номенклатури продукції, унаслідок чого не визначається ринкова приналежність кожного продукту або послуги; результати аналітичних досліджень, що проводяться, часто вирвані в часі, оскільки моніторинг проводиться безсистемно.

Внаслідок цього діагноз неблагополуччя запізнюється настільки, що причини невідповідності нормальному функціонуванню вже непоправно розбалансовують соціально-економічний стан ринку і можуть призвести до кризового стану (наприклад,

аграрна криза вересня-листопада 2003 р., кризові стани на ринку нерухомості наприкінці 2008 р.).

Це далеко неповний список наявних недоробок і суперечностей, що мають місце в теорії і на практиці соціально-економічної діагностики регіональних ринків. Усе це свідчить про процес початкового етапу в розвитку ринків і про відсутність повноти інформації щодо них.

Виходячи із сучасних інформаційних потреб ринкового середовища, зазначимо завдання діагностики регіональних ринків. Перше – це визначення факту (системи фактів) порушення економічних законів функціонування ринку, фіксація відхилень соціально-економічних показників від значень, відповідних нормальному функціонуванню і розвитку, що впливає на загальний стан ринкового середовища в регіоні або може прямо чи побічно позначитися на функціонуванні загальнодержавних ринків. Друге завдання – виявлення причин ненормального соціально-економічного стану ринку. Вона особливо важка, оскільки причин і чинників, що сприяють переходу ринку в певний (що діагностується) стан, може бути чимало. Тому для вирішення другого завдання необхідне проведення відповідного аналізу, метою якого є визначення головних причин і чинників, що призвели регіональний ринок до труднощів.

Що стосується аналізу і обробки маркетингової інформації про стан ринків, то цілком можуть бути застосовні методи, що вже широко апробовані і позитивно себе зарекомендували: порівняння табличних даних; збір первинної інформації; статистичний; графічний; емпіричне узагальнення експериментальних результатів.

Велику допомогу в знаходженні основних причин незбалансованості у розвитку і функціонуванні можуть надати моделі функціонування ринків, серед яких найбільш інформативними, наочними і простими в застосуванні є графічні.

Графічні моделі порівняно з аналітичними є економічнішими за трудовитратами, мінімумом необхідного часу для діагностики, вони забезпечують досить достовірну і обґрунтовану економічну оцінку. Така їх цінність зумовлена тим, що тут за допомогою графіків дається готове рішення задачі нормального функціонування ринку у вигляді лінії взаємної відповідності вхідних координат по вертикальних і горизонтальних осях, при якому досягається задане на графіку нормальне (рівноважне) і ненормальне (диспропорція між попитом і пропозицією) функціонування. За співвідношенням і відхиленням координат фактичного стану від «нормальної» лінії можуть бути визначені джерела (причини) відхилень від норми. Таким чином, необхідно будувати графічні моделі – еталони нормального і ненормального функціонування.

Сьогодні у регіональній діагностиці найбільш широко використовуються статистичні методи аналізу результатів економічної діяльності об'єктів або суб'єктів господарювання. Серед них можна виділити найчастіше використовувані на практиці: кореляційний, індексний, регресійний, дисперсійний, варіаційний, дискримінантний, факторний, кластерний тощо.

З переходом до ринкових економічних відносин міняються роль і значення ринку у регіональному

відтворювальному процесі. Пропорції цього процесу формуються через дію ринкових інструментів регулювання: ціни, податки, відсотки за кредит [1, с. 172].

Слід погодитися з думкою, що розвинений регіональний ринок може ефективно функціонувати лише за науково обгрунтованої системи вивчення тенденцій і закономірностей розвитку: загального обсягу попиту і обсягу попиту на окремі групи і види товарів і послуг; структури попиту однойменних товарів і послуг різних підприємств і організацій; сезонних коливань попиту на окремі товари і послуги; вимог покупців до номенклатури і якості товарів і послуг [1, с. 172].

Найважливішим завданням діагностики рівня розвитку регіональних ринків і виявлення основних причин відхилень його від нормального функціонування є систематичне вимірювання відхилень, що виникають, за основними критеріями. Завдання цього визначення і вимірювання є достатньо складним (об'ємним) процесом, оскільки не існує прямих методів вимірювань і є багато труднощів у створенні відпо-відного інструменту. До того ж кожний з ринків у регіоні має свою модель функціонування і безліч внутрішніх і зовнішніх причинно-наслідкових чинників, що визначають конкретні стани і комплекси показників.

Різні школи і напрями економічних наук базуються на специфічних методологіях. Кожна з них залежить від специфіки об'єкта дослідження. Маючи як об'єкт дослідження регіон, тобто чітко обмежену територію, слід виділити ті характерні особливості методології комплексу регіональних наук, економічної теорії, макро- і мікроекономіки, а також маркетингу, які будуть покладені в основу діагностики. Взаємодія принципів цих наукових напрямів дає можливість сформулювати визначальні принципи діагностики регіональних ринків.

При дослідженні регіональних ринків важливо розробити основоположні принципи діагностики їх стану. До таких віднесено найбільш загально-визнані, які будуть використані на практиці. Серед них можна виокремити такі.

Принцип науковості припускає, що діагностика регіональних ринків – це система форм, методів та інструментів використання об'єктивних економічних законів, а також спосіб узгодження і збалансованості системи економічних інтересів.

Принцип системності вимагає, щоб при вивченні і аналізі ринків у межах регіональної економіки було забезпечено цілісність господарського комплексу як об'єкта управління з метою виявлення в ньому різноманітних типів зв'язків.

Принцип комплексності вимагає забезпечення взаємозв'язку і взаємозалежності при вивченні, вимірюванні і узагальненні впливу окремих чинників на формування показників функціонування і розвитку регіональних ринків.

Принцип динамічності полягає у вчасному виявленні і попередженні причин зниження економічних (кількісних) і соціальних (якісних) показників у розвитку ринкових структур, а також дослідженні шляхів усунення негативно діючих чинників на рівень функціонування регіональних ринків і закріпленні дії позитивних чинників.

Принцип варіантності припускає розробку варіантів прогнозу розвитку регіонального ринку праці, виходячи з порівняння особливостей, тенденцій розвитку регіону, постановки мети у нормативному прогнозуванні, можливої зміни прогнозного фону.

Принцип безперервності передбачає коректування планів і прогнозів у міру необхідності, під час появи нових даних про зміни в структурі попиту і пропозиції робочої сили, кількості зайнятих і безробітних у регіоні, їх кваліфікації і можливостях перепідготовки відповідно до потреб підприємств.

Принцип верифікованості зумовлює достовірність, точність, обгрунтованість станів, що діагностуються, процесів, прогнозних даних і можливість їх коректування.

Дані принципи припускають, що у діагностичних дослідженнях буде використано абстракції, висунення гіпотез, аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, системний, статистичний аналіз, моделювання тощо

На самому початку діагностики необхідно виявляти і збирати факти, які відносяться до розгляду специфіки розвитку або функціонування досліджуваного ринку. Це описова, або емпірична частина.

Після встановлення причин виникнення істотних відхилень соціально-економічної діяльності від норми розробляється система заходів щодо запобігання подальшому негативному розвитку цього процесу і виходу на режим нормального економічного функціонування.

Безумовно, необхідно ввести і визначити поняття «нормальне функціонування» (для ринків, що мають достатній рівень розвитку) і «нормальний розвиток» (для ринків, що знаходяться на стадії становлення).

Під нормальним (або ефективним) функціонуванням ринку слід розуміти такий стан його економічних показників у даний період часу, за якого не спостерігається порушень основних економічних законів (попиту і пропозиції, конкуренції, середньої норми прибутку, масового виробництва тощо), а економічні показники (рівень рентабельності підприємств, середня ціна, місткість ринку, швидкість обороту капіталу тощо) не виходять за певні (середні, допустимі або межові) рамки.

Під нормальним розвитком ринку слід розуміти позитивну динаміку економічних і соціальних показників, наявність процесів розвитку і показників зростання.

Інформація про стан ринків необхідна як підприємствам, що працюють на даних ринках чи планують вхід на них або обслуговують дані ринки, так і споживачам продуктів і послуг, регіональним органам влади, державним організаціям.

Можна виділити напрями діагностики регіональних ринків за низкою основних потенційних замовників.

Першим напрямом є діагностика для підприємств і організацій, зацікавлених у виході на дані ринки. Найбільш розроблені напрями в теоретичних положеннях і на практиці – маркетинг організацій, продуктово диференційований, міжнародний маркетинг.

Другим напрямом виступає діагностика для державних і регіональних органів влади. Це новий, малорозроблений напрям, найближчий до регіонального маркетингу. Тут виділяється діагностування зон господарської діяльності, місць відпочинку, житла та сфери послуг.

Таким чином, можна прослідити чіткий взаємозв'язок між діагностикою і маркетинговими дослідженнями. Діагностика є більш широким дослідженням і має за мету визначення станів ринку, є узагальнюючим напрямом і може включати одне або декілька маркетингових досліджень. Мета діагностики – визначення стану ринку, тобто рівня його розвитку.

Процес діагностики є аналітичною діяльністю з метою визначення якісних або кількісних характеристик ринкового середовища в регіоні і складається з таких етапів: підготовчого, діагностики, завершення.

У результаті розгляду проблеми розвитку соціально-економічної діагностики ринків можуть бути сформульовані такі напрями її рішення:

- повинна бути сформована загальна регіональна інформаційна база (база даних) для соціально-економічної діагностики та економічного регулювання, заснована на універсальних моделях ефективного функціонування;

- місцеві органи управління (обласного і міського рівня) повинні мати у своєму штаті фахівців з ринкової діагностики, які володіють основами регіонального управління і регулювання економіки в умовах ринку, навчені правилам економічного контролю за станом ринку і підготовки прийняття відповідних управлінських рішень;

- у регіоні повинна бути впроваджена система постійного моніторингу стану стратегічних ринків;

- за одержаними відхиленнями від нормального функціонування треба детально проаналізувати причини їх виникнення, намічати та реалізувати заходи щодо їх усунення або зниження впливу;

- при неможливості усунення основних причин повинен бути здійснений прогноз майбутнього соціально-економічного стану і при його негативному результаті розроблені заходи щодо певної переорієнтації господарської діяльності.

Регіональна діагностика розповсюджується на процеси і об'єкти соціальної природи, пов'язані з такими поняттями, як «рівень життя», «спосіб життя», «задоволення матеріальних і духовних потреб», «доходи і витрати людини, сім'ї», що становлять споживачий бюджет. Вони характеризуються такими параметрами: мінімальні і середні грошові доходи з розрахунку на людину, сім'ю; мінімальна і середня заробітна плата; рівень соціальної допомоги; прожитковий мінімум; вартість «споживачької корзини», що містить життєво необхідний набір благ і послуг; міра безкоштовності послуг освіти, охорони здоров'я, культури; частка суспільних фондів споживання (безкоштовних благ) у загальному обсязі споживання; рівень освіти в країні, регіоні; рівень захворюваності; екологічні показники стану навколишнього середовища; тривалість життя.

Вказана сукупність показників дозволяє одержати комплексну картину наявного і очікуваного стану рівня життя в регіоні. Динаміка зміни цих показників у часі, а також порівняння їх значень у різних країнах, регіонах виявляє тенденції зміни соціальної сфери і місце країни, регіону серед інших країн і регіонів за соціальними показниками. У процесі прогнозування і планування, як логічного продовження діагностики, виявляються можливості і шляхи управління еконо-

мікою, забезпечуючи сприятливі соціально-економічні зміни і запобігання несприятливим соціальним явищам, які можуть кардинально міняти ситуацію на багатьох регіональних ринках.

Останнім часом в Україні все більше уваги надається вивченню ринкових відносин і формуванню регіональних ринків. Головна задача діагностики регіональних ринків – не допустити кризи (прямо або побічно впливаючої на розвиток господарського комплексу регіону). Цю ціль повинні переслідувати і місцеві органи влади, регулюючи діяльність ринкових суб'єктів регіону.

Цілі і задачі діагностики ринків повинно бути покладено в основу соціально-економічної політики органів місцевого самоврядування. Серед напрямів цієї політики визначимо найбільш значущі:

соціальні:

- створення, забезпечення, підтримка, поліпшення основних умов існування населення території, доступності життєво необхідних благ, в першу чергу таких, як житло, побутові послуги, засоби комунікації, інші щонайперші засоби життєзабезпечення;

- створення умов, що забезпечують рівні стартові можливості громадян у використанні і розвитку свого освітнього, трудового, творчого потенціалу;

- забезпечення соціальної доступності суспільно розподілених благ при дотриманні соціальної справедливості, тобто з урахуванням віку, стану здоров'я, доходів, накопиченого майна громадян;

- забезпечення зайнятості населення, максимальне зниження рівня або повна ліквідація безробіття;

- соціальний захист найуразливіших верств населення;

- запобігання соціальним конфліктам, пом'якшення і усунення соціальної напруженості;

економічні:

- раціональне використання економічних ресурсів території, включаючи природні, трудові, матеріальні, фінансові, інформаційні, якими розпоряджаються місцеві органи влади;

- стабілізація економічної і фінансової ситуації на території регіону, запобігання і придушення економічних і фінансових криз, вдосконалення реструктуризації і підйом виробництва;

- підтримка підприємництва, розвиток підприємств різних форм власності;

- розвиток регіональних ринків, стимуляція ринкової конкуренції і підвищення конкурентоспроможності продукції, товарів, послуг, що виробляються та надаються на території регіону.

Кожна з вищеперелічених цілей і задач політики місцевих органів влади чітко співвіднесена з метою і задачами діагностики регіональних ринків.

Повертаючись до основної задачі соціально-економічної діагностики, слід підкреслити, що вона спрямована на недопущення виникнення кризового стану в регіоні. Це може бути досягнуто тільки за рахунок систематичного вимірювання виникаючих відхилень від нормального функціонування за основними чинниками. Процес цей непростий, оскільки не існує

прямих методів вимірювань і є багато складнощів у створенні відповідного інструментарію.

Висновки.

Роль та значення соціально-економічної діагностики в процесі розвитку ринкових перетворень в Україні слід визначити наступними перспективними науковими напрямками.

Формуванням теорії і методології соціально-економічних процесів; теоретичних і методологічних основ ринкового реформування як на рівні загальнодержавному, так і для окремих територій (регіонів). Процеси ринкової трансформації в Україні ускладнюються і заструктурним наповненням, за особливостями і напрямками розвитку. Вони формують усе соціально-економічне середовище – макро-, мезо-, мікрорівні.

Формуванням траєкторії руху (стратегічних напрямів) від одного стану перехідної економіки до іншого, описуване за допомогою теоретичного і методологічного апарату економічної теорії, соціології, менеджменту та інших наук.

Розробкою єдиної моделі розвитку економіки, обґрунтованої теоретично і підкріпленої практичними документами (з використанням положень про можливість ліберальних підходів, монетаристських методів і інструментів, переваг соціально-орієнтованих економік).

Формуванням системності, науковості, національних пріоритетів, використання світового досвіду й інших принципів, які повинні бути встановлені в основу концептуального обґрунтування моделі розвитку України.

Розробка не стохастичної, а детермінованої моделі економічного зростання на основі ухвалення за основу тенденцій, що не склалися, і тимчасових

зовнішніх чинників дії, а того стану економіки і соціальної сфери, до якого вона повинна прийти в результаті поступового розвитку.

Аналіз, діагностика і узагальнення ситуацій у регіонах (де за 19 років розвитку в складному, адміністративно структурованому господарському комплексі України сформувалися певні центри розвитку і ринкової спеціалізації). Ці процеси багато в чому зумовлені ринковою трансформацією і елементами державного і регіонального управління. У регіонах сформовано та має подальший розвиток специфічне ринкове середовище, в основу якого встановлені відповідні потенційні можливості (ринкові потенціали).

Систематизація, розвиток і використання вже накопиченого досвіду з реформування в регіонах. Аналіз та діагностування проміжних станів ринкової моделі в регіонах і виявлення протікаючих структурних змін; на основі особливостей розвитку за останні роки.

У процесі ринкової трансформації формування системи нових комплексних знань, що базуються на ринкових теоріях, регіональній економіці, регіонознавстві, соціології, культурології, основ підприємницької діяльності й інших суміжних науках. А також використання результатів систематизації та адаптації світового і вітчизняного досвіду, з використанням всього конструктивного, що накопичене і створено у новій інтегрованій системі інформації.

Використання даної системи нових комплексних знань для практичної розробки державної і регіональної політики, а також імітаційних моделей і різних сценаріїв альтернативних варіантів урядової політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутов В. И. Основы региональной экономики : [уч. пособ] / В. И. Бутов, В. Г. Игнатов, Н. П. Кетова. – Ростов н/Д., 2001. – 448 с.
2. Лексин В. Н. Региональная диагностика: сущность, предмет и метод, специфика использования в современной России (вводная лекция рекомендуемого учебного курса) / В. Н. Лексин // Российский экономический журнал. – 2003. – № 9–10. – С. 64–86.
3. Фінагіна О. В. Ринкова трансформація в регіоні: особливості розвитку та діагностування : [монографія] / Фінагіна О. В.; НАН України; Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 228 с.

Рецензенти : Бажал Ю. М., д.е.н., професор;
Верланов Ю. Ю., к.е.н., професор

© Фінагіна О. В., Поліщук Н. О., 2010

Надійшла до редакції 01.06.2010 р.